

csen poetizálva az öregség, és nincs születés vagy folytatódásélménnyé átírva a halál. Ám betegséggel, a testi és mentális leromlással járó fiziológiai és pszichés folyamatok a NYOLC PERC tanúsága szerint olyan egzisztenciális póreséghez és hamisítatlansághoz vezetnek el, ahonnan rések, ablakok nyílnak a lét nem valóságilag felfogott, csak költői nyelven közelíthető metafizikumába, noha az ajtó az eltűnéssel egyenlő halálba vezet át.

Radics Viktória

EGY FELESLEGES KÖNYV

Mészöly Miklós: Műhelynaplók

*A szöveget gondozta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Thomka Beáta és Nagy Boglárka
Kalligram, Pozsony, 2007. 929 oldal, 3990 Ft*

Az ember nem lehet eléggé körültekintő és elővigyázatos. Mészöly Miklós hagyatékának listázásakor, többekkel együtt, a dokumentumokat csak sietősen megnézve, magam is úgy gondoltam, hogy ama füzetek tartalmát, amelyekben az író azokat az anyagokat – ötleteket, hivatkozásokat, idézeteket – gyűjtötte össze, amelyek mintegy előtanulmányul szolgáltak különböző műveihez, hozzáférhetővé kell tenni az érdeklődők számára. Első pillantásra úgy tűnt, hogy ezek a noteszok valamiféle „intellektuális naplót” hoztak létre, s belőlük jól nyomon követhető lenne Mészöly érdeklődésének iránya, megsejthető lenne valami gondolkodásának működéséből s talán alkotómódszeréből, írói technikájából is.

Most kezünkben a vaskos kötet – s szomorúan kell megállapítanom, hogy minden szempontból irgalmatlan csalódás. Tartalmilag, persze, nem érdektelen (ez magyarázhatja talán a tisztelettől és meghatódottságtól oly visszafogott, ám szakszerűtlensége miatt érthetetlen kritikái, pontosabban kritikátlan visszhangot...), hiszen valóban tetten lehet érni olykor, hogy miként születik az összetéveszthetetlen mészölyi mondat (ha valaki veszi a fáradságot, és összeveti a vázlatok közt esetleg többször is felbukkanó szövegkezdeményt a végleges, esetleg több formában is publikált változattal); a följegyzések laza véletlene azt is megsejti

néha, hogy a definitív szövegváltozat bakugrásai olykor épp a jegyzetelés módjából is fakadhatnak: az ad hoc egymás mellé került szövegek sajátos szerkeszthetlensége a jegyzeteit újraolvasó Mészöly számára sokszor nagyon is izgalmas szerkezetet sugallt, s a készre fogalmazás alkalmával nemhogy eltüntette volna, hanem még föl is erősítette a formai töréseket. Mindez azonban kilencszáz oldalon: mérhetetlenül fárasztó olvasmány. A legérdeklődőbb olvasó is egyre gyakrabban lapoz át hosszú oldalakat, legfőljebb futó tekintetet vetve egy-egy sorra; csak a legmegszállottabb filológus lenne hajlamos valóban mindent elolvasni, s utóbb-közben valamennyi azonosítható szöveghelyet összevetni a nyomtatásban megjelent Mészöly-írások megfelelő passzusaival.

Az igazi problémát azonban nem is az jelenti, hogy ez a szövegváltozat unalmas olvasmány; lehangolóbb, hogy intellektuális naplóról szó sincs: ezek a szövegtörédek, olykor összefüggőbb mondatfüzerek voltaképpen Mészöly anyaggyűjtései a fénymásolás előtti korszakból (mi másért másolt volna ki hosszú oldalakat például Camus szövegeiből, franciául; az persze megint más kérdés, hogy ezeket a kivonatokat miért kellett most kiadni – különösen fordítás vagy a megjelent magyar fordítások megfelelő helyeire való hivatkozás nélkül; legjobb esetben is naivitás azt képzelni, hogy a magyar irodalmárok között ilyen mérvű ma a francia nyelv ismerete...); más esetben pedig fogalmazványai, előzetes kéziratvariánsai publikált írásainak. Igen kis százaléka ismeretlen csak a szövegeknek (legérdekesebb az itt első és második naplóként aposztrofált gyűjtemény – jellemző is, hogy a közreadóknak itt sikerült a legkevesebb szöveget azonosítaniuk); többnyire valóban a véglegesített változat előtti fogalmazványok, mondhatnánk: szövegállapot előtti gondolatfoszlányok – ebben a formában használhatatlan, élvezhetetlen fűrészpör.

Azt hiszem, valamennyiünknek, akiknek csak módja volt a Mészöly-hagyaték publikálatlan anyagának sorsával kapcsolatban véleményt nyilvánítani, az lett volna a kötelessége (ha módja lett volna erre), hogy e gyűjteménynek ebben a formában való kiadását megakadályozzuk. Ez az anyag ebben a formában csak a szakemberek szűk köre számára érdekes, nem való a nagyközönség elé, s éppen annak az írónak tesz rossz szolgálatot, aki közismert volt arról, hogy mondatait a végtelenségig csiszol-

gatta, a szélesebb nyilvánosságnak nem engedett betekintést munkáiba mindaddig, amíg azt nem érezte, hogy ennél jobban ő már nem tudta volna megcsinálni. Az kétségtelen, hogy mindezeknek a jegyzeteknek igen nagy fontossága van azok számára, akik a Mészöly-művek filológiájával foglalkoznak (féltucatnyian, ha lehetnek), ám tanulságai akkor is legfőljebb csak a szövegekritikában hasznosulhatnak (például források felkutatása, esetleges szövegromlások óvatos javítása, kronológia tisztázása és hasonlók), netalán hozzásegíthet rejtettebb összefüggések felismeréséhez; ám ömlesztett publikálásuk létjogosultsága akkor is kétséges lenne, ha csak nem jegyzetben történék rájuk hivatkozások, vagy netán egy majdani Mészöly Kritikai Összkiadás apparátusában – amiről, persze, egyelőre nincs szó. Ezeket a szövegeket nem szöveggént kellett volna feldolgozni, hanem háttér-információként a már amúgy is a kezünkben lévő publikált írásokhoz. Nem maga a közlés ténye lett volna a fontos, hanem az anyag értő feldolgozása, minde nekifőlt értelmzése és elemzése, olyan formában, ami a Mészöly-művek iránt érdeklődők számára is érthető és releváns, vagyis filológiai, forráselemző tanulmányban.

A kijegyzések és jegyzetek anyaga egyébként is meglehetősen vegyes – ismerős ez mindenkinek, aki jegyzetelve készül fel valamely téma feldolgozására: van, amit precízen kiír, van, amit éppen csak emlékeztetőnek firkant oda, s van, amit már majdnem meg is fogalmaz. Mészöly sem tett másként. Bibliográfiai hivatkozások, szó szerint másolások, kivonatolások mellett fogalmazványok, variánsok tömege, rendezetlenül, csak az ő számára érthetően. Látható az is, hogy amit már felhasznált, amivel végzett, azt kihúzta: nehogy ismét felbukkanjon valahol véletlenül; egyes szövegeket pedig megjelölt, hogy könnyebben megtalálja majd őket a szénakazalban. Mindaz, amit kiadásra, feldolgozásra érdemesített, rendre felbukkan készre írt munkáiban, a többit vagy feleslegesnek tartotta, vagy legfőljebb ő tudott volna valamit kezdeni vele. Gondos filológiai munkával, persze, meg lehet találni azt az ötszázaléknyi érdekes és tudni érdemes információt, ami máshonnan nem tudható, s ami talán a nagy művek megértéséhez is segítséget nyújthat – de ez valóban csak elenyésző hányada a ránk zúdított szövegnek.

Kínálkozó érv lehet a kiadvány mellett, hogy egy olyan nagyságrendű író esetében, mint Mészöly, minden leírt szó figyelmet érdemel, ismerni kell, közre kell adni. Példaként akár az akadémiai Jókai-kiadás FELJEGYZÉSEK-kötetei hozhatók fel, akár Arany hivatali iratai, Csokonai jegyzetei; persze, csak éppen a felsoroltak esetében nem feledhetjük, hogy a működésük óta eltelt időben nagyon megváltozott a forrásokhoz való hozzáférés lehetősége. Az valóban érdekes lehet számunkra, hogy Jókai vagy Arany milyen forrásokat ismerhetett, mikhez juthatott hozzá *egyáltalán*. Még a magyar könyvtári viszonyokat ismerve is kimondható, hogy Mészöly – ebből a szempontból legalább is – náluk kedvezőbb helyzetben volt; ha valamilyen forrásmunkához hozzá akart jutni, akkor ahhoz hozzá is jutott. S volt, amit kijegyzetelt, volt, amit nem – minden fennmaradt dokumentumra vonatkoztatható ugyanis a kérdés, hogy valóban teljes formájában maradt-e ránk, vagy csupán töredéke az egykor létezett anyagnak. Mészöly esetében sem tudhatjuk, hogy az itt szereplő feljegyzések a teljes kéziratok hagyatéknak, az egyes írások fennmaradt forrásainak mekkora hányadát képezik; önmagukban, a teljes forráslánc feltárása nélkül értékelhetetlenek. Mindaz, amit Mészöly írásmódszeréről tudhatunk (például Nádastól, aki tanúja volt az író szöveggyomlálásainak), megerősíti ezt a gyanút. Az itteni jegyzeteket Mészöly újra lemásolta, géppel vagy kézzel, majd az így létrejött közbenső tisztázatot átirta, továbbírta, felülírta – magyarul: dolgozott. Ehhez képest az első, anyaggyűjtő jegyzet (akár ismerjük a későbbi kéziratokat, akár nem) valóban csak a kezdet; azt is el kell döntenie, minden egyes alkalommal, hogy véletlenszerű, inkább az ötleteket rögzítő feljegyzésről van-e szó, vagy éppen ellenkezőleg, a sorjázó idézetek, kommentárok már a célt szem előtt tartó, tudatos (kutató)munka részét képezik.

Ahhoz persze kétség nem fér, hogy az átírás és értelmezés fáradságos és kitartó munkáját el kellett végezni – az átírás, a dokumentummal együtt lehet hasznos kutatási segédanyag (Mészöly kézírása olykor nehezen olvasható, a későbbi felhasználó számára sokat segíthet a precízen kiolvasott szöveg), ám azon csodálkozom, hogy az anyag feldolgozása közben a közreadók nem ismerték fel tevékenységük valódi természetét, s nem álltak végül el ön-

ként a publikálás szándékától – amiként értetlenül állok az előtt is, hogy akadt kiadó, amelyik ezt a szöveget megjelentette, vagy legalábbis nem kérte ki felelős lektorok szakvéleményét. (Aligha lett volna indokolhatóan e döntés a feltárást finanszírozó alapítvány számára; döntéshelyzetben lévő felelős szakemberek biztosan megértették volna, hogy a Mészöly-vázlatkönyvek esetében nem a kinyomtatott változat, hanem a dokumentummal együtt, a kéziratokat őrző archívumban hozzáférhető kutatási segédlet lett volna az adekvát forma. Van erre példa a nemzetközi gyakorlatban is.)

Végül a közreadásról. Röviden s velősen: ez a publikáció a filológia megcsúfolása és a közreadói munka szégyene, mindehhez tipográfiai botrány. Hosszú oldalakat töltene meg a részletek taglalása, ám a hibajegyzék összeállítására merőben felesleges; minden úgysem javítható, főleg, ha az elvek is rosszak. Érthetetlenek a jelölések (a húzások és a szöveg közti törlések, közvetlen javítások azonos jelölése; egyes töredékek megcsillagozása, ami azt jelentené, hogy Mészöly a teljes szöveget áthúzta – ezt így jelölni azonban zavaró és értelmetlen, hiszen csillag olykor Mészöly szövegében is előfordul, másrészt tudjuk, hogy az áthúzás nem kihúzást jelöl, hanem azt, hogy az adott szövegrészt már feldolgozta; egyedül annak lett volna értelme, hogy a közreadók az összes megcsillagozott szövegrészt pontosan azonosították volna, s megadták volna természetesen a szövegfoszlánynak a végleges változatban való helyét, valamely kiadás pontos oldal-számával); érthetetlen, hogy a folyamatos szövegeket miért kellett a kézirat oldalbeosztását megtartva (amit úgysem lát senki) akár szó közepén is szétszabdalni, ha az oldalak jelzését a szöveg közben is kényelmesen meg lehetett volna tenni (a kötet terjedelme így jelentősen csökkent volna, s egyúttal azt is látnánk, hogy mennyi egybefüggő szövegrész található a füzetekben, s nem csupán töredékes anyag); ha minden bekezdést behúzással jelölnek, milyen jel marad a *valódi* bekezdések jelölésére? Esetleges a hasonmás oldalak kiválasztása – mindenestre felettébb hasznos és egyúttal leplező a szövegkritikai hűség ellenőrzésére: jószívet egyetlen olyan oldal sincs, ahol ne lenne pontatlanság, félreolvasás, ordító hiba... Ahol nincs facsimile, ott is gyanús sokszor a szöveg; értelmetlen mondatok azonnal értel-

messé válnak, ha az ember kitalálja, mit is olvashatott rosszul a közreadó (pláne, ha nem rest, s megnézi a publikált Mészöly-változatot: abból többnyire az itt olvashatatlanként aposztrofált szavak is megfejthetők...). Érthetetlen, követhetetlen, következetlen a jegyzetelés; sokkal több magyarázat elkelne volna; a művekbeli előfordulásokra való utalás így értelmetlen, hiszen az adott írások címe nincs megadva, csak a többnyire az első könyvpublikáció lapszáma (akkor is, ha egyes szövegeknek mára könnyebben hozzáférhető kiadása is van – éppen a Jelenkor Kiadó folyamatban lévő gyűjteményes kiadásában, amely hosszú időre a Mészöly-művek standard kiadása lesz).

Megszületett egy jó szándékkal, ám kevés jóindulattal létrehozott kötet; jó lenne mielőbb megfelelkezni róla, s reménykedni, hogy senki nem téveszti majd össze egy valódi Mészöly-opusszal, s nem e visszariasztó hordalékalmaz alapján próbál meg ítéletet alkotni a XX. század második felének egyik legjelentősebb magyar írójáról.

Wilhelm András

A MEGTALÁLT TAPASZTALAT KÖNYVE

Tengelyi László: *Tapasztalat és kifejezés*
Atlantisz, 2007. 369 oldal, 2895 Ft

Tengelyi László legújabb könyve különös feladatra vállalkozik: egy olyan fogalom újraértelmezését tűzi ki célul, amely olyannyira magától értetődő része hétköznapi életünknek, hogy látszólag sem magyarázatra, sem értelmezésre nem szorul. A tapasztalat fogalmáról van szó. Tapasztalatnak nevezzük az érzéki fel fogást, az észlelés bizonyosságát, egy esemény átélését, vagyis mindazt, ami a közvetlen jelenléthez és az észlelésen keresztül zajló közvetlen megjelenéshez kapcsolódik. Tengelyi könyve azonban megmutatja, hogy a filozófiai értelemben vett tapasztalat egészen mást jelent. Ez a hétköznapi használattól eltérő jelentés azonban semmiképpen sem annak köszönhető, hogy a filozófiai értelmezés kiforgatja és életidegen absztrakciókkal terheli meg a fo-